

УДК 329.17(497.11)“20“

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7112022.4>

Прегледни рад

Владица Тодоровић

Факултет политичких наука, Београд

РАЗЛОЗИ ПРЕСТАНКА ДОМИНАЦИЈЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ НА ДЕСНОЈ СТРАНИ ПОЛИТИЧКЕ СЦЕНЕ У СРБИЈИ

Сажетак

У раду смо истражили разлоге због којих је престала доминација Српске радикалне странке (СРС) на десној страни политичке сцене у Србији, иако је од увођења вишепартијског система 1990. најдуже од свих странака десне оријентације, попут Српског покрета обнове (СПО) и Демократске странке Србије (ДСС) била доминантна на десној страни политичке сцене. Али након укупно 17. година доминације на десној страни политичке сцене (од 1992. до 2000. и од 2003. до 2012.), СРС на парламентарним изборима 2012. први пут није прешла цензус за улазак у парламент. Претпостављамо да је основни разлог престанка доминације СРС на десници престанак кохезије елите странке између Војислава Шешеља, Томислава Николића и Александра Вучића, три најзначајнија лидера СРС, након које је дошло до поделе у странци и формирања 2008. године, нове странке, Српске напредне странке, која је од СРС преузела чланство и бирачко тело. То је по нама само био крај једног процеса, тако да смо истражили и друге разлоге који су допринели престанку доминације СРС на десници у Србији. У раду смо користили методу анализе садржаја и компаративну методу.

Кључне речи: Српска радикална странка, десница, страначки систем Србије, парламентаризам, популизам, национализам

УВОД

Након увођења вишепартијског система, и првих парламентарних избора 9. и 23. децембра 1990. место доминантне странке на десници заузимао је СПО. Након ванредних парламентарних избора крајем 1992. године СРС је стекао тај статус, са падом 1993. на ванредним парламентарним изборима, али СРС задржава доминантно место на десници, јер је СПО на изборе изашао у оквиру коалиције Демократски покрет Србије (ДЕПОС), коалиције која је добила више гласова од СРС, али је СПО расподелом освојених мандата у коалицији након избора имао мање мандата од СРС. Године 1997. након редовних парламентарних избора, СРС је и даље доминантан на десници. Године 2000. СРС губи то место, јер ДСС постаје најјача странка деснице, која је на изборе изашла у коалицији Демократска опозиција Србије (ДОС). После парламентарних избора 2003. године СРС се враћа на то место. Након парламентарних избора 2007. СРС је и даље доминантна странка на десници, као и након парламентарних избора 2008. Све до 2012. када је СРС на парламентарним изборима изгубио статус доминантне странке на десници, али по први пут и парламентарни статус.

Након што смо представили десницу у Србији, истражили смо најпре, разлоге због којих је СРС постао доминантан на десници у Србији, а у централном делу рада смо истражили разлоге зашто је престала доминација СРС-а на десници, и зашто СРС није постао дугорочно доминантна странка деснице, попут Конзервативне странке у Великој Британији, Хришћанско демократске уније у Немачкој, странке Окупљање за републику у Француској, Народне странке у Шпанији, Народне странке у Аустрији, Нове демократије у Грчкој, Фидеса у Мађарској, Хрватске демократске заједнице у Хрватској, Српске демократске странке у Републици Српској, ВМРО – ДПМНЕ у Северној Македонији. Ове странке су некад на власти, некад у опозицији, али су дугорочно доминантне на десној страни политичке сцене у својим државама. Србија од 1990. године нема десну странку, која ће некад бити на власти, некад у опозицији, али да у континуитету заузима доминантну позицију на десници, а да то место не препушта другој странци, али да не губи чак и парламентарни статус.

ДЕСНЕ СТРАНКЕ У СРБИЈИ

Француска револуција је донела поделу на левицу и десницу. Ова значајна дистинкција, која већ више од два века опстаје као основна политичка подела у идеолошким и партијским системима западног света, настала је случајно. Када се после век и по француска скупштина сакупила 1789. године, припадници такозваног трећег сталеза сели су у клупе на левој страни, а припадници племства и свештенства у клупе на десној страни. Тако се формирала навика да се носиоци захтева за реформама и променама називају левичарима, а носиоци „старог режима“ или браниоци старих схватања и постојећег система етикетају као десничари (Ђурковић 2016, 31). Миша Ђурковић наводи критеријуме одређења деснице у Србији након 1990. године: 1) Антикомунизам; 2) Позивање на предратну традицију; 3) Питање цркве и религије; 4) Однос према образовању и култури; 5) Питања из области економске, пореске и социјалне политике (Ђурковић 2006, 131–133).

Јово Бакић у конзервативне странке у Србији сврстава Демократску странку Србије, Српски покрет обнове, Нову Србију које су оплемењене идејама либерализма, имају одлике класичног конзервативизма и народњачког национализма. Прве три наведене странке, карактерише велико поштовање према Српској православној цркви, национализам, антикомунизам, антијугословенство (Бакић 2006, 107). У српску крајњу десницу спада Српска радикална странка (Бакић 2006, 111). Разлика у односу на странке умерене деснице састоји се првенствено у одлици крајњих десничара да се ослањају на социјалну демагогију у напорима да привуку гласаче који би, иначе гласали за партије левике. (Бакић 2006, 112). Миша Ђурковић у озбиљне десне политичке партије сврстава: Српски покрет обнове, Српску радикалну странку и Демократску странку Србије (Ђурковић 2016, 139). Српска радикална странка се на основу многих својстава може описати као странка радикалне деснице: екстремни национализам и шовинизам, залагање за снажни милитаризам и склоност насиљу у политичким борбама, повезивање са странкама радикалне деснице у Европи. У периоду након Шешелјевог одласка у Хаг, странка је као најјаче оружје користила социјалну демагогију. Она је тада била можда једино класно утемељена организација у Србији, која се обраћала губитницима транзиције (Ђурковић 2016, 142–143). Огњен Прибићевић СРС сврстава у екстремну десницу (Прибићевић 2007, 52). У СРС су себе видели као умерену десницу. Писмо из 1996. године Андонису Самарасу председнику грчке

партије „Политичко пролеће“: „Уважени господине Самарас, Српска радикална странка, као политичка партија умерене десне оријентације и највећа опозициона снага у Србији и Југославији, желели би да успоставимо међустраничке односе с партијом ‘Политичко пролеће’... Председник Централне отаџбинске управе Српске радикалне странке др Војислав Шешел“ (Шешел 2006, 563).

РАЗЛОЗИ ЗБОГ КОЈИХ ЈЕ СРПСКА РАДИКАЛНА СТРАНКА ПОСТАЛА ДОМИНАНТНА СТРАНКА НА ДЕСНИЦИ У СРБИЈИ

Позивање на традицију Народне радикалне странке

Како је дошло до оснивања СРС? Томислав Николић био је потпредседник Народне радикалне странке (НРС) чији председник је био адвокат Вељко Губерина. После лошег резултата НРС на првим вишестраничким изборима децембра 1990. године када НРС није освојио ниједан мандат, Т. Николић је преко неколико чланова Српског четничког покрета (СЧП) у Крагујевцу ступио у контакт са В. Шешелом.

Они су му рекли да В. Шешел тражи могућност да говори у Крагујевцу да би промовисао књигу „Тако је говорио Чича“, у којој су до тада необјављени говори Драже Михаиловића за коју је писао рецензију и предговор (Николић 2002, 94). Томислав Николић је организовао трибину, а након трибине је предложио В. Шешелу уједињење. Српска радикална странка је основана 23. фебруара 1991. године у Крагујевцу, уједињењем СЧП, чији лидер је био В. Шешел и одбора НРС, које је предводио потпредседник Т. Николић, а који нису признавали В. Губерину за председника НРС.

Да не би дошло до спора око имена странке са НРС, В. Шешел предлаже име СРС. Име није ново, јер је Милан Стојадиновић, премијер Краљевине Југославије од 1935. до 1939. године након пада са власти основао СРС, али странка није регистрована због противљења режима. Али, Шешелјева СРС се позивала на традицију НРС-а, иако је постојао НРС, који је имао више права на ту традицију.

У првом периоду деловања СРС-а штампани су плакати на којима су један поред другог Војислав Шешел и Никола Пашић, сугеришући да се појавио нови Пашић (Стефановић 1994, 55–56). Шешел као свој узор у политици никада није помињао Љотића или неког другог лидера екстремне деснице из прошлости, већ Николу Пашића, умереног десничарског политичара и лидера Народне

радикалне странке (Прибићевић 1997, 57). Као председник Српског слободарског покрета и Српског четничког покрета, В. Шешељ је био на политичкој маргини. Али са именом СРС је могао да има одличне резултате на политичкој сцени. Странка је пробудила носталгију код радикалских потомака, на славну радикалску прошлост, на: Николу Пашића, Стојана Протића, Лазу Пачуа, Милована Миловановића, Ацу Станојевића, Миленка Веснића, Милоша Трифуновића... Иако име СРС није идентично имену НРС.

Подршка Социјалистичкој партији Србије

Када 1990. године долази до пада комунизма у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ), националне теме избијају у први план. У СРС су третирали владајућу СПС као патриотску странку, која води исправну националну политику, и која ће решити српско национално питање, а идеолошке разлике за СРС нису биле примарне. Социјалисти су припадали левици, а радикали десници.

Војислав Шешељ каже: „Увек је било више супротности између СРС и других опозиционих партија него између нас и режима и њих и режима, зависно о ком је политичком питању реч“ (Прибићевић 1997, 49). По нама, СРС се слагао са политиком СПС-а због: антизападне политике, ослањања на Русију, формирања Републике Српске Крајине и Републике Српске, критике „прозападних странака“ у Србији. Социјалисти су видећи у деловању СРС-а подударност у ставовима, отворили за СРС медије које су контролисали, нарочито државну телевизију, најмоћнији медиј, што је омогућило промоцију СРС-а у јавности, који је од стране медија које је контролисао СПС, представљан као патриотска странка.

Са друге стране, опозиционе странке које су се супростављале режиму биле су у режимским медијима називане издајничким. То је омогућило радикалима да се позиционирају на политичкој сцени, у првим годинама свог деловања. Дакле, имали су добру стартну позицију, што им је помогло да у дугом периоду буду доминантни на десници.

Патриотизам

Српска радикална странка је готово од почетка деловања монополисала националне теме на десном полу политичке сцене, али и на целој политичкој сцени. Како је речено у њеном оснивачком програму из 1991. године, циљ СРС је “Обнављање слободне независне и демократске српске државе која ће обухватити целокупно српство, све српске државе, што значи да ће у својим границама имати поред садашње сужене федералне јединице и Црне Горе, српску Босну, српску Херцеговину, српски Дубровник, српску Далмацију, српску Лику, српски Кордун, српску Банију, српску Славонију, српски Западни Срем, српску Барању и српску Македонију (Вукомановић 2005, 103). Пробуђени национализам, брига за Србе изван авнојевске Србије у ратним годинама 1990-тих, привлачна идеја једне много веће државе од авнојевске Србије, тзв. Велика Србија, све је то наишло на добар пријем код гласача. Странка је имала страначке новине под називом „Велика Србија“ што говори да је национално питање имало приоритет у странци. Странка је имала разгранату страначку инфраструктуру у: Србији, Црној Гори, Републици Српској и Републици Српској Крајини. Ниједна странка на политичкој сцени није имала тако разгранату инфраструктуру. Шешелј је говорио да је циљ да СРС победи у свим српским земљама и тако дође до уједињења у једну српску државу. Странка је имала добровољце у ратовима 1990-тих, у РСК и РС, што је допринело популарности СРС у тим областима, затим код становника Србије пореклом из тих крајева, али и уопште код великог дела становништва у Србији.

„У рату са Хрватском учествовало је више од 10.000 добровољаца Српске радикалне странке, више од 160 је погинуло, што у рату са Хрватима између Српске Крајине и Републике Хрватске, што у рату на подручју бивше Босне и Херцеговине“ (Шешелј 2001, 15). Иако В. Шешелј није превише учествовао у борбама и углавном је само обилазио ратишта. Док су Томислав Николић и Александар Вучић (тада није био члан СРС) једно време провели на ратиштима. СРС је у великом делу јавности била перципирана као патриотска странка, која штити интересе српског народа, где год да делује, што је допринело великој популарности у бирачком телу, и омогућило да ова странка дуго заузима доминантно место на десници у Србији.

Харизма Војислава Шешеља

Војислав Шешељ је одлично користио медијско време у почетку деловања СРС-а, у директим преносима заседања из Скупштине Србије, као једини посланик од јула 1991. до децембра 1992. године када је било потребно промовисати новоформирану странку и себе као лидера. Као и на тв дуелима, на којима је радо учествовао, јер је био сигуран у своје знање о разним областима, али и у брзину размишљања и одговора. Шешељ је након тих дуела увек тврдио да је победио у расправи, што је објективно тешко утврдити, али он је инсистирао на томе. Чак је у кампањи за председничке изборе у Србији 1997. године најавио да ће као председник Србије са представницима опозиције излазити на тв дуеле, а ако буде поражен да ће поднети оставку. На констатацију водитеља да је то великодушно, одговорио је да није великодушно, јер никада није изгубио дуел. Дobar део грађана импресионирао је и својом елоквенцијом, широким образовањем: из права, политике, економије, историје, тако да је могао да дискутује о различитим темама. Показао се не само као добар говорник у телевизијском или радијском студију, у дуелима или интервјуима, већ као добар говорник и на отвореном простору, на митинзима пред више десетина хиљада људи, када је било потребно контролисати масу људи. Срби су кроз историју увек трагали за снажним лидером, који ће водити и народ и државу. У Шешељу је велики број Срба препознао таквог лидера. Харизма председника СРС је по нама поред осталих разлога допринела одличним резултатима странке у дугом временском периоду, и дугој доминацији на десници у Србији.

РАЗЛОЗИ ЗБОГ КОЈИХ ЈЕ СРПСКА РАДИКАЛНА СТРАНКА МАРГИНАЛИЗОВАНА НА ДЕСНИЦИ У СРБИЈИ Сарадња са владајућом Социјалистичком партијом Србије

Претпостављамо да је подршка СПС-а, СРС-у почетку деловања на политичкој сцени од оснивања 1991. године допринела политичком успону СРС-а. Али претпостављамо да се због те сарадње десио и пад СРС-а у очима великог броја бирача, и тада а и у каснијем периоду. Подршка СПС-а у почетку деловања СРС-а довела је до популарности СРС, јер је СРС добио простор у државним медијима за представљање својих идеја. Али и кад је то СПС одлучио, путем медијске кампање преко државних медија против СРС, и да падне популарност СРС-а, након сукоба насталог

1993. око Венс – Овеновог плана за Републику Српску. Те године на ванредним парламентарним изборима је забележен велики пад подршке СРС у односу на изборе 1992. године са 73 на 39 посланика. Како је почела сарадња СПС-а и СРС-а? Шешел је за републичког посланика изабран у јулу 1991. на допунским изборима у Раковици, када је СПС имао јавности непознатог кандидата младог социјалисту Радоша Караклајића, који није ни касније експониран у политичком животу. Занимљиво је да СПС на овим изборима није кандидовао неког свог истакнутог члана. Шешел је најпре, имао више гласова у првом кругу од кандидата СПО-а професора Факултета политичких наука, Јована Марјановића, Демократске странке писца Борислава Пекића и СПС-а, радника Радоша Караклајића, а у другом кругу победио је кандидата СПС-а, Караклајића.

„Уочи допунских избора Шешел је готово читав сат био гост у посебној емисији државне телевизије“ (Прибићевић 1997, 55). Ово је важан тренутак за СРС јер је странка постала парламентарна неколико месеци по оснивању. Исте године почиње рат на простору СФРЈ, а СРС подржава ратне напоре режима, вербално али и кроз добровољачке јединице. Увек када је био рат СРС је био уз СПС, увек када је потписан мировни споразум у СРС-у су били против споразума.

Пример Дејтонски споразум 1995. године за који СРС сматра за „највећу издају у историји српског народа“ (Прибићевић 1997, 51). Ми смо једина политичка странка која није прихватила Дејтонски споразум... Нама је све било јасно на почетку. Одмах смо рекли, Дејтонски споразум је окупација Републике Српске, све док Република Српска не престане да постоји (Николић 2002, 242). Радикали су били и против Кумановског споразума за Косово и Метохију 1999. године. Увек је СРС поздрављао преузимање електронских медија који нису подржавали политику СПС-а и СРС-а, попут НТВ Студија Б и Радија Б92.

Након рата 1999. године СРС подржава политику СПС-а, са циљем како су говорили да поразе прозападне снаге у Србији, да „Запад“ само са њима преговара о питањима попут Републике Српске и Косова и Метохије. Подршку СПС-у од стране СРС бројни грађани су доживели и као доказ недемократичности СРС-а. Док су бројни грађани желели промену власти која је била у Србији од краја другог светског рата, а СРС је подршком СПС-у то спречавао. Гласачи конкурентских десних странака, пре свега из СПО и ДСС, и саме странке, су се супростављали политици СПС-а, за разлику од гласача СРС и саме странке, тако да нису веровали у дуговечност

доминације СРС-а на десници. Бројни грађани су на председничким изборима 1997. године који су се протегли на више кругова и у 1998. гласали за В. Шешеља, и то велики број оних који раније нису били за В. Шешеља и СРС. Али СРС убрзо улази у коалицију са СПС, што је разочарало бројне гласаче. На савезним парламентарним изборима 24. септембра 2000. године, СРС заједно са СПС, кога је подржавао са прекидима од 1991. до 2000. доживљава велики политички пад, као и убрзо на парламентарним изборима 23. децембра, када ДОС преузима власт, а ДСС постаје најјача странка деснице.

Одласци високих функционера странке и престанак кохезије елите

Српску радикалну странку су готово од самог почетка потресали одласци из странке. Али Шешељ је у почетку говорио да им Државна безбедност „чисти” странку, односно алудирао је да има убачених људи који су СРС шпијунирали у корист режима.

Шешељ је непосредно пре избора 1993. године сменио једног од потпредседника тврдећи да је радио за тајну полицију (Прибићевић 1997, 37). Реч је о Љубиши Петковићу, који се касније вратио у СРС, и сведочио у корист В. Шешеља у Хагу.

Након хапшења Шешеља, септембра 1994. године, странку су напустила седморица посланика савезне скупштине формирајући Радикалну странку Србије, а током лета 1995. странку је напустило неколико републичких посланика који су формирали Српску радикалну странку (Никола Пашић) (Прибићевић 1997, 37). Значајнији одласци су: Војин Вулетић, Јован Гламочанин, Рајко Ђурђевић, Аћим Вишњић – председник СРС за Црну Гору, Никола Поплашен – председник СРС за Републику Српску, Раде Лесковац – председник СРС за Републику Српску Крајину, Драган Тодоровић, Гордана Поп - Лазић, Бранислав Блажић, Јоргованка Табаковић, Рада Трајковић, Маја Гојковић, Мирослав Дерета, Милорад Црњанин, Александар Стефановић, Небојша Стефановић, Јадранка Јоксимовић, Владимир Ђукановић, Александар Мартиновић, Томислав Николић, Александар Вучић.

Након одласка Шешеља у Хаг 2003. године Николић као заменик председника СРС почиње да води другачију политику.

„Странка се под вођством Томислава Николића све више окретала практичним и свакодневним проблемима, задобијајући тако подршку губитника у процесу транзиције, као и гласача који су се разочарали у владајуће партије“ (Бибер 2020, 74). „Лидери СРС

(пре свих Николић) од одласка Шешеља у Хаг (2003) покушавали су да пошаљу и нешто другачије сигнале од очекиваних (избегавали су теме попут Велике Србије, прихватили су чланство у ЕУ, под одређеним условима, имали су одмеренији тон у дебатама, учествовали су у изради устава)“ (Спасојевић, и Стојиљковић 2020, 92). Одласци пре 2008. иако су слабили странку, нису нарушавали доминантан положај СРС на десној страни политичке сцене, све до 2008. године и одласка Т. Николића, који формира Српску напредну странку, а и А. Вучић се убрзо придружује СНС-у, и постаје потпредседник странке. Новоформираној странци се придружују и Јоргованка Табаковић, Јадранка Јоксимовић, Маја Гојковић, Бранислав Блажић, Милан Бачевић, Небојша Стефановић, Владимир Ђукановић, Александар Мартиновић, као и бројно некада радикалско чланство, али и некадашњи гласачи СРС.

Повод за распад СРС била је најава ратификације Споразум о стабилизацији и придруживању у скупштини.

„Шешел, прави шеф странке из Хага, прво је подржао, а затим се успротивио ратификацији ССП-а и приморао Николића да поднесе оставку на страначке положаје“ (Владисављевић 2020, 204). Одласци Т. Николића и А. Вучића, а које су временом следили и други високи функционери, а и бројно чланство, су толико ослабили СРС да на парламентарним изборима 2012. и 2014. године СРС није прешао цензус за улазак у парламент. И раније су се дешавали одласци, и формирање нових странака насталих из СРС-а. Али до СНС-а ниједна странка настала из СРС-а, није по политичкој снази престижна СРС. То се дешава убрзо по оснивању СНС-а, најпре у истраживањима јавног мњења, а затим и званично на председничким и парламентарним изборима 2012. године на којима побеђује Т. Николић као кандидат коалиције око СНС-а за председника Србије, а на парламентарним изборима коалиција око СНС-а. Док је трајала кохезија елите, између В. Шешеља, Т. Николића и А. Вучића, о политици коју је водио СРС, странка је била доминантна на десници од 1992. до 2000. и од 2003. до 2012., а од 2003. до 2012. године и најјача странка у Србији. Престанком кохезије елите, када СРС напуштају други и трећи човек странке, Т. Николић и А. Вучић 2008., званично на изборима 2012. године СРС губи позицију доминантне странке деснице, али и статус парламентарне странке. Тек повратком Шешеља из Хага у јесен 2014. долази до стабилизације странке и повратка у парламент на изборима 2016. године, али далеко од некадашње политичке снаге и позиције доминантне странке на десници.

Став СРС о монархији у Србији

Као образован човек, једно време и професор на Факултету политичких наука у Сарајеву, Правном факултету у Приштини и Правном факултету у Београду, дакле и научник, В. Шешел је анализирао разна политичка питања, доносио закључке и чланови странке беспоговорно су прихватили ставове свог лидера и узора у политици, због кога се већина и учланила у странку. Пример монархије. Против је обнове монархије у Србији, без обзира што је монархија укинута одлуком комуниста. Дакле, В. Шешел признаје републику, комунистичку тековину, која је уведена на недемократски начин, а представљао се као антикомуниста, дисидент, и наглашавао да је био и у затвору због својих ставова. Али, намера је била да СРС-а, буде монархистичка странка.

Потпредседник СРС-а, Т. Николић каже: „ (...) одлучили смо да оснујемо Српску радикалну странку, која ће бити правни следбеник и наследник Народне радикалне странке Николе Пашића, са истоветним програмом и Статутом. Српска радикална странка је национална, демократска и монархистичка странка српског народа“ (Мировић 1996, 8). Убрзо и Т. Николић, под утицајем В. Шешелја, постаје републиканац.

Војислав Шешел је вређао престолонаследника Александра Карађорђевића, који је приликом првог доласка у Србију пољубио земљу: „Недавно га издајници доведоше у отаџбину, дадоше му да пасе траву на београдском аеродрому. Због тога није морао долазити, то је могао и у Лондону урадити. Сигурно би му енглеска трава била сочнија од ове наше српске (Шешел 2006, 4). Тог Александра Карађорђевића нико не може озбиљно да третира... Знамо га из времена када се унередио у Доњој Трешњевици код Тополе, јер се преждерао на ручку код неког домаћина (Шешел 2001, 794). Када се 1990-тих поставило питање монархије и краља у Србији, В. Шешел каже: „ (...) Принц Александар Карађорђевић, издајник не заслужује то. Принц Никола Петровић, издајник не заслужује то. Изгледа да су обојица католици“ (Бојић 1992, 187). Маја Гојковић тврди да је престала да буде монархиста оног часа када је на имању у Новом Саду упознала Александра II Карађорђевића јер јој је било несхватљиво то да претендент на српску круну не зна српски језик (Гојковић 1994, 20). Шешел о монархији: „Мислим да је то питање неозбиљно. Више нико озбиљан у Србији није за монархију. Онај ко је за демократију, тај не може бити за монархију (Шешел 2001, 303). Николић: „Монархија није довршена демократија.

Краљ увек има нека права изнад народа и парламента. Када су радикали први пут доносили устав они нису рекли да краљ дарује Устав Србији него су написали да народ себи дарује устав. Већ тада су се радикали дистанцирали од монархије. Никола Пашић је на крају крајева и живот изгубио зато што га је Александар Карађорђевић стално прогањао. Кнез Павле је потпуно уништио радикалну странку, Милана Стојадиновића протерао у Аргентину. Краљ Петар се обрукао када је послао телеграм из Лондона четницима у Југословенској војсци у отаџбини да се прикључе Титу и партизанима. И овај „данашњи Александар“ се обрукао... за пет година рата није ушао ни у један ров. Монархија је далека прошлост. Традиција монархије је прекинута и више нико не може да је настави“ (Николић 2002, 21). Србија је до краја Другог светског рата увек била монархија, а расправе о монархији у Србији трају од увођења вишепартијског система 1990. и пада комунизма. Монархија је традиционална српска установа, и велики део српског народа без обзира на дисконтинуитет од 1945. године има посебно осећање о овом питању, да не говоримо о бројној антикомунистичкој дијаспори. Друге значајније странке (осим СПО) су такође биле против обнове монархије у Србији, али нису попут лидера СРС-а вређале установу монархије у Србији, и чланове породице Карађорђевић. Пут ка позицији дугорочно доминантне странке деснице је да најјача десна странка, што уједињењем са другим сличним странкама, што придобијањем гласача тих странака, јасно стави до знања и једним и другима да је то најјача странка, и да друге немају шансе да заузму ту позицију. Али гласачи СПО су осећали велики анимозитет према радикалима, и због односа радикала према монархији. Тако да СРС није могао инкорпорирати у своје гласаче, гласаче СПО. Са њима би то био велики број, без њих се бирачко тело деснице делило на две велике групе, Док је ДСС је имао нејасан став о монархији. Говорили су да ће се то питање једног дана отворити, али да тренутно није од примарног значаја. Честе увреде по питању монархије, су по нама допринеле паду радикала у очима великог броја грађана монархистичке оријентације, који зато нису могли гласати за ову странку, чиме су смањивали потенцијални број гласача СРС, и шансу за дугорочну доминацију на десници.

Однос према Српској православној цркви

Очекивало се након формирања странке, која интересе нације ставља у први план свог политичког деловања, да ће у деловању

СРС-а и СПЦ, као важној идентитетској и националној институцији српског народа, бити посвећена посебна пажња. Странка је као и већина осталих значајнијих странака имала и страначку славу. СРС је славио Света Три Јерарха 12. фебруара.

А и традиционално након парламентарних избора новоизабрани посланици Српске радикалне странке су полагали заклетву у цркви Александра Невског (Шешелј 2001, 64). Претпостављало се да је и лидер СРС-а, једне националистичке странке, већи верник.

Шешелј каже о својој религиозности: „А у цркву идем повремено, као и сви умерено религиозни Срби (Шешелј 2001, 965). Међутим, Шешелј је сувише често критиковао црквене великодостојнике, чак и за политичара који повремено иде у цркву и умерено је религиозан.

Називао је тројицу владика Српске православне цркве, митрополита Црногорско-приморског, Амфилохија Радовића, епископа Захумско-херцеговачког Атанасија Јевтића, те епископа Косовско – метохијског Артемија Радосављевића, три издајничка слова А Српске православне цркве, алудирајући на почетна слова њихових властитих имена (Бакић 2006, 12). Ове владике, нису се слагале са политиком СПС-а и СРС-а, тако да се стекао утисак да је лидер СРС-а тражио неку „алтернативну“ СПЦ, црквене великодостојнике који ће га политички подржати. Попут тадашњег епископа милешевског Филарета, који је рекао да је 2000. на изборима гласао за СПС. Филарет је био чест гост у страначкој пропагандној емисији СРС-а „Радикалски таласи“, која се емитовала на ТВ Палма. Шешелј је инсистирао је на стриктној одвојености цркве и државе. Критиковао је епископа рашко-призренског Артемија, када је епископ желео да испред СПЦ учествује у преговорима о Косову и Метохији у Рамбујеу 1999. године.

Томислав Николић: „(...) имам потпуно право да се разочарам у свештенике који се вером баве као политичари. То уопште није њихов посао. Никада нисмо тражили да свештеници подржавају Српску радикалну странку, никада то нећемо ни тражити. Али, свештеник који иде и дува у пиштаљку, на митинзима коалиције „Заједно“, мора да зна да мора да оде у село у коме живе православни Срби који припадају другим политичким странкама“ (Николић 2002, 246). Ми смо за то да сваки Србин поштује цркву. Нисмо за то да црква води државу, нисмо за теократску државу, али смо за то да они који воде народ и државу обављају своје функције са вером у Бога (Николић 2000, 183). На захтев Синода СПЦ након

рата 1999. за оставку Милошевића и Владе, Шешелј каже: „Свуда у свету је неубичајено да се црква на тај начин меша у политику. Ако Синод и патријарх могу захтевати оставку Владе и председника, зашто Влада и председник не би могли да траже оставку Синода и патријарха, јел тако? Синод Српске православне цркве тражи да се власт конституише без избора. Е, то је нешто запрепашћујуће. За ког је год досад агитовао врх Српске православне цркве на протеклим изборима, тај је на изборима губио, и то катастрофално губио (Шешелј 2001, 506–507). Стекао се утисак да је било превише критика у односу према СПЦ за једну националистичку странку, јер је СПЦ увек у анкетама међу институцијама од највећег поверења у Србији. СПО је у почетку деловања имао добре односе са СПЦ, али их је променом националне политике покварио. Док је ДСС увек имао блиске односе са црквом. Тако да је ове странке и гласаче одбијао однос СРС према цркви, а и гласаче деснице уопште.

Српска православна црква је стара институција, аутокефална од 1219. која дакле траје вековима. Када није било српске државе, СПЦ је била уз српски народ, као за време османске владавине. Већина Срба, се изјашњавају као верници, и већина је осетљива када неко критикује њихову цркву, и када вређа њене великодостојнике, што су радикали у свом политичком деловању радили, као ниједна друга релеватна странка на политичкој сцени. То је, по нама, одбијало добар део гласача, верника СПЦ, пре свега оних десне оријентације, од ове странке.

Увреде и инциденти као стил политичког деловања СРС

Од оснивања СРС је у јавности перципирана као странка агресивних наступа својих чланова. Посебно због наступа свог председника Шешелја који је и због физичке појаве остављао утисак човека спремног на инциденте, а и стекао се утисак да су га се политички противници физички прибојавали.

„Он је свакако неубичајена физичка појава: двометарског раста, кратких руку, издуженог врата... Док хода он се љуља одајући киклопоидност своје незграпне појаве“ (Станковић 2010, 83). Томислав Николић је рекао, када је видео Шешелјев наступ у председничкој кампањи 1990. да је стекао утисак да је једини политичар на политичкој сцени коме ни интелектуално али ни физички није могао да парира. Да су чланови СРС-а спремни на сукобе потврдили су инциденти за време владавине СПС-а 1990-тих и ДОС-а 2000-тих, којих је било и у савезној и републичкој

скупштини. Изношење посланика СРС из сале, поливање водом председника скупштине, постала су честа појава у то време. Познати су сукоби радикала са председником Савезне скупштине из 1990-тих Радоманом Божовићем из СПС-а, који је често прекидао радикалске говорнике, што је изазивало сукобе посланичке групе СРС-а са њим. А било је инцидента и са скупштинским обезбеђењем, приликом чупања микрофона у Савезној скупштини 1994. године од стране Шешелја. Дешавали су се инциденти између Шешелја и протестаната на протестима студената, таксиста, просветних радника, а Шешелј је умео да припрети и пиштољем. Године 1993. посланик СРС-а Бранислав Вакић је ударио посланика СПО-а Михајла Марковића у холу Савезне скупштине, након чега су испред скупштине протествовале присталице СПО-а, а том приликом су ухапшени Вук и Даница Драшковић. Године 1997. Шешелј је на БК телевизији, након обостраних увреда, имао инцидент са адвокатом Николом Баровићем, када је Шешелјев телохранитељ повредио Баровића, и када је Шешелј рекао да се Баровић оклизнуо на кору од банане. У републичком сазиву након 2000. В.Шешелј је једном приликом полио водом председника скупштине Драгана Маршићанина из ДСС-а, а Наташа Јовановић, у другом сазиву председницу скупштине Наташу Мићић из Грађанског савеза Србије. Осим физичких посланици СРС-а су се истицали и у вербалним сукобима. Сукоб В. Шешелја са В. Драшковићем почео је у заједничкој странци, јер су заједно основали СПО, када је В. Драшковић искључен из Српске народне обнове а В. Шешелј био председник Српског слободарског покрета. Шешелј је називао СПО, Српским покретом обмане, због промене националне политике СПО-а. Њих двојица имали су чувени дуел у кампањи за председничке изборе 1997. на Радио телевизији Србије, након кога је В. Шешелј рекао да је В. Драшковић био дрогиран у том дуелу.

Увек је то име било синоним лудости, глупости, наркоманије (Шешелј 2001, 459). Он се нашмрче кокаина, а ви дођете трезни, и то је одмах дијалог неравноправних (Шешелј 2001, 500). Шешелј је Зорана Ђинђића називао немачким шпијуном, криминалцем, док се 2003. године радовао његовој погибији. Док је рекао да је Војислав Коштуница велика заблуда српског народа. То је изјавио када је В. Коштуница био део власти. 2000-тих. Шешелј каже за Коштуницу: „Угрожени су сви Срби које Трибунал ставио на свој списак и Коштуница прети да српски народ до краја понизи како ни под турском петовековном окупацијом није био понижен” (Шешелј 2001, 915). Шешелјев коментар на излазак Срба на изборе на Косову:

„Међутим, тај Коштуница килави, знате, он се прво супростави, па онда прихвати”. О Коштуничином ставу о Хашком трибуналу: „Параније је рекао, да му је Хашки трибунал задња рупа на свирали, па његова партија подноси закон о сарадњу и тако даље. Знате, тај неозбиљан човек, тај неспособан човек на кључном месту нама наноси највеће штете” (Шешел 2002, 933). А за Слободана Милошевића у време када су били у сукобу говорио је да је издајник, и црвени тиранин са Дедиња. Мета напада били су и Милорад Додик и Биљана Плавшић из Републике Српске, Милан Бабић из Републике Српске Крајине. Шешел је имао и физички инцидент 2001. у Савезној скупштини када га је због провокација из посланичких клупа, ударио Слободан Краповић из Социјалистичке народне партије Црне Горе, тада југословенски министар одбране. Већи сукоб када је Шешел изашао из посланичких клупа, са намером да се физички обрачуна са Краповићем спречили су други посланици.

Томислав Николић о опозицији у Народној скупштини Србије, 11. април 2000: „Даме и господа народни посланици, још од првог вишестраначког сазива ове Скупштине, 1990. године у њој има издајника посланика. Тај број се креће од 30 до 50, како када“ (Николић 2004, 76). Наркомани, алкохоличари, криминалци, страни плаћеници, издајници био је уобичајен вокабулар лидера али и других чланова СРС-а за политичке противнике. Нису били поштеђени ни страни политичари којима је В. Шешел посветио књиге са увредљивим насловима попут Била Клинтона, Бориса Јељцина, Хелмута Кола, Жака Ширака, Тонија Блера, Хавијера Солане. И за домаће и стране политичаре једно представљају аргументоване критике, а друго су увреде. Стил политичког деловања препун инцидената и увреда неким грађанима је био прихватљив. Што говоре добри резултати СРС-а у дугом временском периоду. Али, ниједна друга релевантна десна странка на политичкој сцени није користила такав речник и имала толико инцидената у парламенту али и ван парламента. Ни СПО ни ДСС нису неговали такав стил политике. Још један разлог који их је одбијао од сарадње са СРС. Али по нама такав стил политике није наишао на одобравање код већине грађана у Србији, а посебно је одбијао добар део гласача десне оријентације, од ове странке.

РЕФЕРЕНЦЕ

Бакић, Јово. 2006. „Политичке странке умерене и крајње деснице.“ *Нова српска политичка мисао*, 107–111, 1 (4): 105–122.

- Бибер, Флоријан. 2020. *Успон ауторитаризма на Западном Балкану*. Београд: Библиотека ХХ –ти век.
- Бојић, Нада. 1992. *Ко сте ви Војиславе Шешељу?* Београд: Нада.
- Владисављевић, Небојша. 2020. *Успон и пад демократије након петог октобра*. Београд: Архипелаг.
- Вукомановић, Дијана. 2005. „Политичке странке и српски национални интерес.“ *Национални интерес*, 103 (1): 99–128. doi: 10.22182/ni.112005.5.
- Гојковић, Маја. 1994. *Прва дама опозиције*. Београд: Српска радикална странка.
- Ђурковић, Миша. 2006. „Трагање, парадокси, могућности: десница у Србији 1990–2003.“ *Нова српска политичка мисао*, 134 (1-4): 123–149.
- Ђурковић, Миша. 2016. *Конзервативизам и конзервативне странке*. Стари Бановци-Београд: Бернар.
- Мировић, Игор. 1996. *Пет година новосадских радикала*. Београд: Српска радикална странка.
- Николић, Томислав. 2000. *Писмо са адресом*. Београд: Српска радикална странка.
- Николић, Томислав. 2002. *Шешеља за председника*. Београд: Српска радикална странка.
- Николић, Томислав. 2004. *Нато скупштина*. Београд: Српска радикална странка.
- Прибићевић, Огњен. 1997. *Власт и опозиција у Србији*. Београд: Радио Б92.
- Спасојевић, Душан, и Стојиљковић, Зоран. 2020. *Између интереса и уверења*. Београд: Фабрика књига.
- Станковић, Владан. 2010. „Фактори менталитета у карактерима политичких вођа у Србији.“ *Политичка ревија*, 83 (1): 69–90. doi: 10.22182/pr.2312010.4.
- Стефановић, Ненад. 1994. *Покривавање петокраке*. Београд: БИГЗ.
- Шешељ, Војислав. 2001. *Промене по вољи народа*. Београд: Српска радикална странка.
- Шешељ, Војислав. 2001. *Паклени планови Запада*. Београд: Српска радикална странка.
- Шешељ, Војислав. 2002. *Досманлијски зулум над Србијом*. Београд: Српска радикална странка.
- Шешељ, Војислав. 2006. *Српска радикална странка*. Београд: Српска радикална странка.

Vladica Todorović

Faculty of Political Sciences, Belgrade

THE REASONS FOR THE END OF THE SERBIAN RADICAL PARTY DOMINANCE ON THE SERBIAN RIGHT-WING

Resume

Traditional dominant right-wing parties exist in several European countries. Nonetheless, a party with the lasting stranglehold of the right-wing in Serbia, that never lost its parliamentary status or position, is yet to appear in Serbia since 1990. The Serbian Radical Party (the SRS) ruled the right-wing from 1992 to 2012 for a total of 17 years (with the exception of 2000 to 2003). Out of the three relevant right-wing parties it was the closest to attaining long-term stranglehold of the right-wing and thus becoming a traditional party. But the Serbian Renewal Movement (the SPO) and the Democratic Party of Serbia (the DSS) couldn't accept the SRS's leadership. Uniting these three parties of similar orientation was never an option. No coalition was formed. Admittedly, the SRS's major success at the time, owes partly to the People's Radical Party's (the NRS) tradition it called upon, the most significant and oldest party in Serbia founded on January 8, 1881. Though the SRS did refer to the NRS tradition, it doesn't carry its name. We believe the renewal of the People's Radical Party is needed. The party was briefly renewed in 1990, but quickly disintegrated, and fragment of the party under the leadership of Vice President T. Nikolic merged with Serbin Chetnik's Movement of V. Seselj and the SRS was born. The names for the right-wing parties in Serbia are: the People's Party, Dveri, the Democratic Party of Serbia, the Serbian Radical Party ... But the real name for the right-wing party in Serbia is the People's Radical Party. When a new right-wing party is founded in Serbia its history started with the day of its foundation, which is from the 1990s or 2000s. With the renewal of the People's Republic of Serbia, the history of the party would begin in 1881. A tradition that no other party in Serbia has. The name of the party is also a factor. In the period from 1992 to 2012, would V. Seselj have had such results with the SPO or the SCP, the parties he presided before the SRS? Despite being charismatic leader,

it's hard to envision anything similar. While leading these parties he was on political sidelines. However, with the party having the term radical in its name, he could have achieved better results. A party under the original name from 1881 could have called on the names such as Nikola Pasic, Stojan Protic, Laza Pacuo, Milovan Milovanovic, Milenko Vesnic, Milos Trifunovic... We assume that the renewal of the People's Radical Party in Serbia would be welcomed by the public in Serbia. If it were to be renewed by relevant politicians, it could represent a long-term solution, due to its tradition and name from 1881, for the dominant right-wing party in Serbia. But also provided it attracts smaller right-wing parties or the vast majority of voters of this orientation into its political orbit. The SRS failed since it was different from similar parties such as the SPO and DSS, and in its support for the SPS, monarchy, stance on the Serbian Orthodox Church, international party cooperation, foreign policy orientation, political style, and many other issues, which contributed to fact that the SRS will not be the absolute leader of the right, and the dominant right-wing party in Serbia in the long run.

Keywords: the Serbian Radical Party, right-wing, party system of Serbia, parliamentarism, populism, nationalism*

* Овај рад је примљен 1. децембра 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.